

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา
สมศักดิ์ ทองแก้ว^{1*} พิชัย สดภิบาล² และ อุดมศักดิ์ สาริบุตร³

A Study of local wisdom to product development the community promote tourism
of Chachoengsao province

Somsak Thongkaew^{1*} Pichai Sodbhiban and Udomsak Saribut³

^{1*} นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาเทคโนโลยีการออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร

^{2,3} รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาครุศาสตร์สถาปัตยกรรมและการออกแบบ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร

^{1*} Graduate students, Department of Industrial Product Design, Faculty of Industrial Education, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang, Bangkok

^{2,3} Lecturer, Faculty of Industrial Education, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang, Bangkok

*Corresponding author, E-mail address: somsakthongkaew@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และรูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน พร้อมกับการศึกษาข้อมูลการส่งเสริมการท่องเที่ยว และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวิธีการดำเนินการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสำรวจ สัมภาษณ์ ลงพื้นที่ในในแต่ละชุมชน การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของผลิตภัณฑ์ดั้งเดิม และผลิตภัณฑ์ที่มีในปัจจุบันรวมถึงความเป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชน ทำการศึกษาใน 8 อำเภอ ผลการศึกษา ได้ผลิตภัณฑ์ 5 กลุ่มได้แก่ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหม ผลิตภัณฑ์จักสาน ผลิตภัณฑ์หมวกก๊วยเล่ย ผลิตภัณฑ์เสื่อกก และผลิตภัณฑ์เขาสัตว์แกะสลัก ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่น เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม และปัจจุบันยังคงมีการผลิตและจำหน่ายอยู่ ผลการศึกษาจากกลุ่มผลิตภัณฑ์ทั้ง 5 กลุ่ม และความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวจำนวน 98 ตัวอย่าง พบว่ากลุ่ม ผลิตภัณฑ์จักสาน มีผลการประเมินอยู่ในระดับมาก (Mean = 3.71) ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากกลุ่มผลิตภัณฑ์จักสานเป็นผลิตภัณฑ์ที่ต้องประยุกต์และพัฒนาเอาวิธีการผลิตของชุมชน โดยยึดแนวทางดั้งเดิมของชุมชน ผลิตภัณฑ์ต้องมีวัสดุภายในชุมชนและมีความต้องการของนักท่องเที่ยวหรือกลุ่มผู้บริโภค ในขั้นตอนผลการประยุกต์และพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสาน จากการสัมภาษณ์ และสอบถามผู้เชี่ยวชาญ ประชาชนพื้นถิ่น นักวิชาการผลิตภัณฑ์ชุมชน ได้รูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานเป็นของตกแต่งบ้าน ประเภทโคมไฟฟา มีผลิตภัณฑ์ต้นแบบจำนวน 5 ผลิตภัณฑ์ กระบวนการ วิธีการผลิตยังคงใช้แนวทางของภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังคงมีเอกลักษณ์ และผลิตภัณฑ์ดั้งเดิม วัตถุดิบในชุมชน มีผลการประเมินผลิตภัณฑ์ต้นแบบอยู่ในระดับความเหมาะสมมาก (Mean = 4.21)

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ชุมชน ส่งเสริมการท่องเที่ยว

ABSTRACT

The research in this the objective is to study the local wisdom. And form community products Information and education to promote tourism. And product development communities using local province. Here's how the study of documents, surveys, observations, individual floor residents in the community. The study of indigenous knowledge of traditional products. And products available today, including the identity of a product community study conducted in 8 districts had 5 product groups include silk products, Wickerwork product, Kui Loi Hat and carved of animals products. This is a unique product of the trip. The traditional wisdom and is still being produced and sold. The results from the 5 product groups and opinion of 98 samples showed that basketry. The evaluation results in high level (Mean = 3.71) produced of basketry are products that are applied to the means of production and development of the community. The traditional approach of community based products require materials within the community

and the needs of tourists or consumers. In the process the application and development of basketry. From interviews and expert sages vernacular. Academic community products not form a decorative basketry. Type of lamps there are 5 prototypes, products, processes, production methods, continue to use the traditional approach. Remains a unique and traditional products Ingredients in the community assessment results of the prototypes is very reasonable (Mean = 4.21).

Keywords : local wisdom Community products Promote tourism

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานสำคัญในวิถีการดำรงชีวิตของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละชุมชน สังคม มีรูปแบบ มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงฐานะความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นนั้นๆเป็นอย่างดี การนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นองค์ประกอบในการประกอบอาชีพ ซึ่งมีความสำคัญกับคน วัสดุ กรรมวิธีการในท้องถิ่นนั้น การสืบทอดภูมิปัญญามาแต่ครั้งอดีตกาลเป็นความรู้ที่ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต วิเคราะห์ ปฏิบัติ และสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน

จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ปรากฏครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา กรุงศรีอยุธยา ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอด สืบต่อกันมามากมาย อาทิ งานด้านศิลปกรรมและงานช่างท้องถิ่น ได้แก่ สถาปัตยกรรมบ้านเรือนไทยหมู่บ้านไม้ค้ำ งานจักสาน หมวกก๊วยเลี้ย งานหัตถกรรมทองเหลืองสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม การทำมาหากิน ได้แก่ การปลูกมะม่วง การต่อเรือสองตอน หัตถกรรมพื้นบ้านหัวสำโรง ผลิตภัณฑ์เครื่องประดับจากเขาและกระดูกสัตว์ เครื่องประดับจากไม้และเขาสัตว์ เป็นต้น (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดฉะเชิงเทรา. 2542) โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆเหล่านี้ยังคงมีการสืบทอดกันมาและดำรงรักษาไว้ในปัจจุบันจากภูมิปัญญาต่างๆเหล่านี้มีการประยุกต์ พัฒนาเพื่อนำมาสร้างรายได้สำหรับครัวเรือนและชุมชน ที่เรียกได้ว่าเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีการขึ้นทะเบียนกับพัฒนาชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทราประจำปี 2555 จำนวน 295 ผู้ประกอบการ ในประเภทของใช้ ของตกแต่งบ้าน และของที่ระลึก ที่มีลักษณะเด่นด้านเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาทิ หัตถกรรมทองเหลืองสาน ของนางสร้อย ธรรมประทีป เจ้าของภูมิปัญญา เครื่องประดับจากไม้และเขาสัตว์ ของนายเงิน บุญสร้าง เจ้าของภูมิปัญญา ตุ๊กตาเครื่องละครไทย บ้านฝุ่นซอกลี ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม จักสานก้านมะพร้าวบ้านแหลมประดู่ หัตถกรรมจักสานแม่บ้านเกษตรวังน้ำเย็น ของนางมานพ เมรสนัด เจ้าของภูมิปัญญา (สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดฉะเชิงเทรา. 2556) จากข้อมูลด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน ที่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เพื่อผลิตพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ จากประสบการณ์ในอดีตของบรรพบุรุษแล้วจึงทำการเปลี่ยนแปลงให้สัมพันธ์กับสภาพการใช้งาน สังคมและวัสดุในปัจจุบัน (สถาพร ดีบุญมี ณ ชุมแพ. 2550 : 59) จากภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับวัสดุที่มี ประสบการณ์และความสามารถของช่างฝีมือ ก่อให้เกิดงานที่มีคุณค่าลักษณะเด่นให้แก่ชุมชนและสามารถสร้างรายได้กลับสู่ชุมชน

ท้องถิ่น ชุมชน มีลักษณะเด่นในด้านผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อประกอบอาชีพ สามารถที่จะนำการท่องเที่ยว มาส่งเสริมเพื่อเสริมสร้างรายได้กลับสู่ท้องถิ่น ชุมชนนั้นๆ การท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา ในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวชาวไทย เข้ามาปีละกว่า 3 ล้านคน (แผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทราปี 2557-2560. 2556 : 18) โดยแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา อาทิ วัดโสธรวรารามวรวิหาร เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะมาของพรมมัสการองค์หลวงพ่อบุญรอดโสธร วัดจีนประชาสโมสร (วัดเล่งฮกยี่) วัดสมานรัตนาราม วัดโพธิ์บางคล้า ตลาดบ้านใหม่ ตลาดน้ำบางคล้า ตลาดน้ำนครเนื่องเขต ตลาดน้ำคลองสวน 100 ปี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้น การท่องเที่ยวของจังหวัดฉะเชิงเทรา จะเป็นการท่องเที่ยวแบบตลอดทั้งปี และในช่วงวันหยุดประจำสัปดาห์ วันหยุดนักขัตฤกษ์ จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาขอพรและนมัสการองค์หลวงพ่อบุญรอดโสธรมากเป็นพิเศษ โดยแหล่งที่นักท่องเที่ยวนิยมซื้อของฝาก คือบริเวณตลาดวัดโสธรวรารามวรวิหาร ตลาดบ้านใหม่ และในตัวเมืองฉะเชิงเทรา (แผนปฏิบัติการประจำปีจังหวัดฉะเชิงเทราประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2556. 2555) จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ชุมชน การท่องเที่ยวภายในจังหวัดฉะเชิงเทรา และการศึกษาแผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทราปี 2557-2560 มีการประเมินสถานการณ์สภาพแวดล้อมภายนอกที่เกี่ยวข้อง (SWOT Analysis) พบว่าจุดแข็งของผลิตภัณฑ์ชุมชน คือมีฝีมือ มีความรู้ความสามารถเฉพาะตัวและประจำถิ่น แต่มีจุดอ่อนในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ บางผลิตภัณฑ์มีความโดดเด่นแต่ยังไม่สามารถที่จะนำไปสู่การจำหน่ายได้ ในด้านโอกาสตลาดการท่องเที่ยวภายในจังหวัดเติบโต โดยสามารถขยายรวมกับตลาดการท่องเที่ยวได้ โดยเมื่ออุปสรรค คือขาดแรงงานฝีมือ ค่าแรงและวัตถุดิบสูงชันมาก ในแผนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อกำหนดทิศทางพัฒนาไว้ดังนี้ (แผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทราปี 2557-2560. 2556 : 90)“

ศูนย์กลางแห่งบูรพาวิถี สู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ฐานอุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรมโดดเด่นสินค้าเกษตรเป็นเลิศ
ท่องเที่ยวยั่งยืน สังคมเป็นสุข” การกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมให้ได้
มาตรฐานสากล มีเป้าหมายยุทธศาสตร์ คือ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมให้ได้มาตรฐาน มีการกำหนดกลยุทธ์ ได้แก่
ส่งเสริมการตลาดและการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และส่งเสริมการผลิตและการจำหน่ายสินค้าที่ระลึกจากการท่องเที่ยว
(แผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทราปี 2553-2556. 2553 : 41)

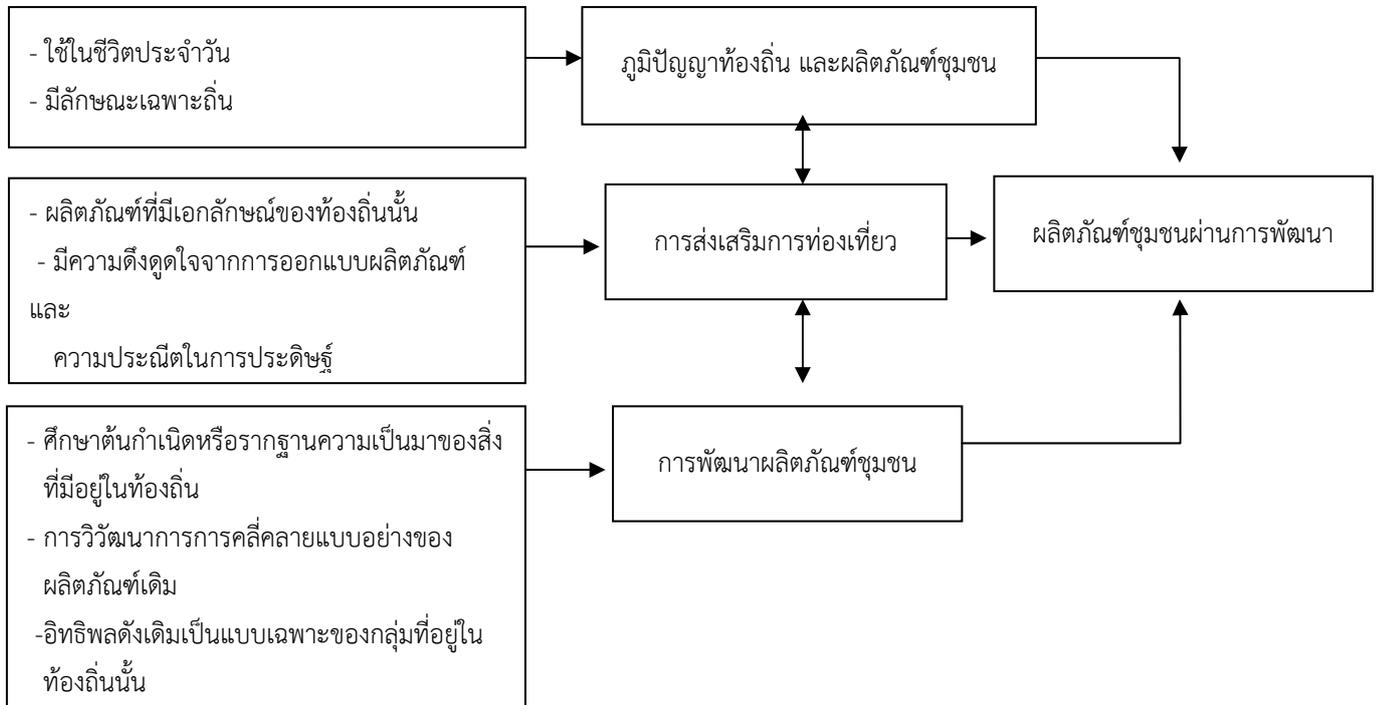
จากการศึกษาข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ยังสามารถที่จะดำรงรักษาไว้ มา
พัฒนาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนสร้างรายได้กลับสู่ท้องถิ่น และนำการท่องเที่ยวภายในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาเพื่อเพิ่มตลาด
ของผู้บริโภคผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และรูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาข้อมูลด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา
3. เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดในการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ด้านการศึกษาภูมิปัญญา
ท้องถิ่นและผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และมีลักษณะเฉพาะถิ่น ด้านแนวทางการส่งเสริมการ
ท่องเที่ยว เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีความดึงดูดใจจากการออกแบบและวัสดุในท้องถิ่น ส่วนด้านการพัฒนา
ผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีรากฐานความเป็นมาของสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น มีวิวัฒนาการการคลี่คลายแบบอย่างผลิตภัณฑ์
เดิม และมีอิทธิพลดั้งเดิมเป็นแบบอย่างเฉพาะกลุ่ม มีรายละเอียดดังนี้

ภาพ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

1. การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลิตภัณฑ์ชุมชน

ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสาร ตำรา และการลงพื้นที่ สัมภาษณ์กลุ่มผู้ผลิต ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและผลิตภัณฑ์ชุมชน จำนวน 7 ท่าน

2. การศึกษาด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว

ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และลงพื้นที่สถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ และสอบถามกลุ่มนักท่องเที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยวภายในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านความสนใจและความต้องการด้านผลิตภัณฑ์ชุมชนต่อนักท่องเที่ยว จำนวน 98 ตัวอย่าง

3. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน

ออกแบบร่างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ผ่านการศึกษาข้อมูลและคัดเลือกกลุ่มผลิตภัณฑ์ตัวอย่าง ให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้รับและความสามารถ วัสดุ และกรรมวิธีของชุมชน ประเมินผลด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ ปราชญ์พื้นบ้าน และนักวิชาการพัฒนาชุมชน จำนวน 7 ท่าน ผลิตตัวอย่างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ได้รับข้อมูลจากการประเมินในด้านแบบร่าง และประเมินความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ต้นแบบสำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว ด้านการออกแบบ ปราชญ์พื้นบ้านและนักวิชาการพัฒนาชุมชน จำนวน 9 ท่าน สำหรับผู้เชี่ยวชาญในด้านการท่องเที่ยว เป็นผู้ที่มีความเข้าใจการท่องเที่ยวชุมชน และมีแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับผลิตภัณฑ์ชุมชน และผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนพื้นถิ่น

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบ การวิจัยแบบผสมผสาน(Mixed Method Research) โดยมีการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ตำรา ต่างๆ และเก็บข้อมูลในพื้นที่ ภายในจังหวัดฉะเชิงเทราและบางส่วนของอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อกัน และสรุปผลการศึกษาใช้การอธิบายเชิงพรรณนาวิเคราะห์รูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน ที่ทำการศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบสำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยว

ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ ด้านการผลิต การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนภายในจังหวัดฉะเชิงเทรา และสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆที่เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยเลือกเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่าง จากการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวมในทุกด้านจำนวน 20 ท่าน เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนต้นแบบ

ด้านการใช้ระเบียบวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative methods) ใช้ในการเก็บข้อมูลด้านความสนใจ และความต้องการซื้อ รวมถึงด้านการท่องเที่ยวภายในจังหวัดฉะเชิงเทรา ใช้วิธีการสุ่มโดยบังเอิญ (Accidental Sampling) จำนวน 98 คน เพื่อนำผลมาพิจารณาในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกับข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญ

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และรูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยการศึกษาข้อมูลที่มีลักษณะเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และมีลักษณะเฉพาะถิ่นที่ชัดเจน ที่ใช้ประกอบอาชีพสร้างรายได้ในชุมชน ซึ่งในบริบทของความหลากหลายทางวัฒนธรรมวิถีทางการดำเนินชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นลักษณะเฉพาะถิ่น ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ศิลปกรรม หัตถกรรม และพิธีกรรมต่างๆ เป็นสิ่งมีคุณค่ายิ่งของจังหวัดฉะเชิงเทราและรวบรวมมาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลและรวบรวมด้วยแผนที่ความคิด (Mind map) จำนวน 30 ผลิตภัณฑ์ แสดงดังภาพที่ 2

ภาพ 2 แสดงแผนที่ความคิด (Mind map) ผลิตภัณฑ์ชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดฉะเชิงเทรา

ผลการศึกษาข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลิตภัณฑ์ชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จากความเห็นผู้เชี่ยวชาญและการสังเกต และลงพื้นที่ รวบรวมผลิตภัณฑ์ชุมชนได้จำนวน 30 ผลิตภัณฑ์ และคัดเลือกจากผลการประเมินได้จำนวน 5 ผลิตภัณฑ์ ดังตาราง 1

ตาราง 1 ผลวิเคราะห์การคัดเลือกผลิตภัณฑ์ชุมชนจากผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและผลิตภัณฑ์ชุมชน

ลำดับ	ผลิตภัณฑ์ชุมชนตัวอย่าง	ผลการประเมิน(N=7)		
		Mean	Std.	ระดับความคิดเห็น
1	จักสาน	4.29	.488	มาก
2	ผ้าไหมอ่างเตย	4.14	1.069	มาก
3	เสื่อกก	4.14	.690	มาก
4	เขาสัตว์แกะสลัก	4.00	1.155	มาก
5	หมวกก๊วยเลี้ย	3.86	1.069	มาก

จากตารางที่ 1 ผลสรุปการประเมินจากแบบสอบถาม ด้านความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยผลิตภัณฑ์จักสาน อ.แปลงยาว มีระดับความคิดเห็นรวม ในระดับมาก (Mean = 4.29, Std. = .488) และรองลงมาเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าไหมอ่างเตย อ.ท่าตะเกียบ มีระดับความคิดเห็นรวม ในระดับมาก (Mean = 4.14, Std. = 1.069)

สรุปผลการคัดเลือก ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว มีผลการสัมภาษณ์สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนา เนื่องจากผลิตภัณฑ์จักสาน นั้นเป็นงานที่มีการจัดตั้งกลุ่มที่ชัดเจน มีการผลิตในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง และเป็นงานที่มี

เอกลักษณ์ที่เด่นประจำท้องถิ่น และผู้ซื้อผลิตภัณฑ์ยังสามารถนำไปเป็นของขวัญในชีวิตประจำวันได้ และรวมถึงสามารถนำไปเป็นของฝากได้

ผลการศึกษาข้อมูลด้านแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยผลิตภัณฑ์ชุมชน ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวให้ความเห็นในด้านการสื่อสารทางการตลาดของผลิตภัณฑ์ชุมชนนั้น โดยความมีการประชาสัมพันธ์ การจัดกลุ่มของผลิตภัณฑ์ให้มีความชัดเจน และมีความหลากหลายของผลิตภัณฑ์เหล่านั้น ยกตัวอย่างเช่น งานหัตถกรรมจักสาน อำเภอน้ำหนาว มีการจัดพื้นที่จำหน่ายอย่างเด่นชัดเป็นศูนย์รวมของงานจักสาน และยังเป็นแหล่งเรียนรู้รวมไปถึงการท่องเที่ยวของชุมชนไปด้วยแสดงดังภาพที่ 4 และจากแบบสอบถามความคิดเห็นและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ จำนวน 98 คน เพื่อคัดเลือกความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ต้นแบบตามกรอบการวิจัย 3 ด้านได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีความดึงดูดใจจากการออกแบบผลิตภัณฑ์และความประณีตในการประดิษฐ์ และผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัสดุในท้องถิ่นนั้นเป็นหลัก แสดงผลดังตาราง 2

ตาราง 2 ผลสรุปการประเมินจากแบบสอบถามนักท่องเที่ยว และผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ จำนวน 98 คน

ลำดับ	ผลิตภัณฑ์ชุมชนตัวอย่าง	ผลการประเมิน(N=98)		
		Mean	Std.	ระดับความคิดเห็น
1	จักสาน	3.71	.503	มาก
2	ผ้าไหมอ่างเตย	3.42	.634	ปานกลาง
3	เสื่อกก	2.86	.427	ปานกลาง
4	หมวกก๊วยเลี้ย	2.81	.408	ปานกลาง
5	เขาสัตว์เกะสลัก	2.43	.458	น้อย

จากตาราง 2 ผลสรุปการประเมินจากแบบสอบถาม ด้านความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยผลิตภัณฑ์จักสาน อ.แปลงยาว มีระดับความคิดเห็นรวม ในระดับมาก (Mean = 3.71, Std. = .503) และรองลงมาเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าไหมอ่างเตย อ.ท่าตะเกียบ มีระดับความคิดเห็นรวม ในระดับปานกลาง (Mean = 3.42, Std. = .634)

สรุปผลการคัดเลือก ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว มีผลการสัมภาษณ์สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนา เนื่องจากผลิตภัณฑ์จักสาน นั้นเป็นงานที่มีการจัดตั้งกลุ่มที่ชัดเจน มีการผลิตในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง และเป็นงานที่มีเอกลักษณ์ที่เด่นประจำท้องถิ่น และผู้ซื้อผลิตภัณฑ์ยังสามารถนำไปเป็นของขวัญในชีวิตประจำวันได้

ภาพ 3 วัดโสธรวรารามวรวิหาร

ภาพ 4 วัดสมานรัตนาราม

ภาพ 5 ตลาดคลองสวน 100 ปี

ภาพ 6 ตลาดนครเนื่องเขต

ด้านการพัฒนาผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมควรที่ผู้วิจัยควรจะต้องลงพื้นที่สำรวจ รูปแบบวิธีการผลิต และขอข้อมูลแนวทางการพัฒนาจากผู้เชี่ยวชาญหรือมีความชำนาญในด้านงานจักสานในท้องถิ่น เพื่อให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงกระบวนการ รูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มจักสานได้ผลิตในปัจจุบัน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ควรเป็นไปตามแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเป็นหลัก ในด้านผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเป็นอีกผลิตภัณฑ์หนึ่งที่มีความเป็นมา และเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่ชัดเจน ผู้วิจัยควรศึกษาข้อมูลประกอบการพัฒนาด้วย ผู้วิจัยจะได้ผลิตภัณฑ์ที่รักษาความเป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวชุมชนกับแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา แสดงดังตาราง 3

ภาพ 7 แหล่งท่องเที่ยว ศูนย์การเรียนรู้และจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสาน กลุ่มจักสานไม้ไผ่ย่อยที่ 1 อ.พนสนิมคม จ.ชลบุรี

ตาราง 3 การวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยว กับกลุ่มผลิตภัณฑ์จักสาน อําเภอแปลงยาว

รายการ	สภาพปัจจุบันและทรัพยากร	สภาพปัญหาที่พบ	แนวทางการส่งเสริม
กลุ่มผลิตภัณฑ์จักสาน	เป็นกลุ่มที่มีการผลิตผลิตภัณฑ์จักสาน หลากหลายรูปแบบ แหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง ได้แก่ มุราห์ฟาร์ม และมินิมุราห์ฟาร์ม การคมนาคมด้วยรถยนต์ส่วนตัวเป็นหลัก	การดำเนินการของหน่วยงานที่รับผิดชอบ หน่วยงานท้องถิ่น กลุ่มเอกชน ยังขาดการเชื่อมโยงและดำเนินการในแนวทางเดียวกัน สอดคล้องกัน และพึ่งพาอาศัยกัน	ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ การท่องเที่ยวชุมชน และการเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวหลักของจังหวัด เช่นการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว ของจังหวัด และการประชาสัมพันธ์ในทุกรูปแบบ

ภาพ 8 มินิมุราห์ฟาร์ม ตำบลสิบเข็ดศอก อําเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ตาราง 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและปราชญ์พื้นบ้าน ในการนำผลิตภัณฑ์จักสานมาประยุกต์และพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่

ลำดับ	รูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสาน	ผลการประเมิน(N=7)		
		Mean	Std.	ระดับความเหมาะสม
1	พัฒนารูปแบบเป็นเฟอร์นิเจอร์			
	1. ชุดที่นั่งพักผ่อน(โต๊ะ+เก้าอี้)	2.86	1.069	ปานกลาง
	2. ชั้นวางของภายในอาคาร	2.71	.488	ปานกลาง
	3. ตู้ขนาดเล็ก	3.29	.756	ปานกลาง
2	พัฒนารูปแบบเป็นของตกแต่งบ้าน			
	1. กระจ่าง ใช้วางหรือแขวนสำหรับต้นไม้	3.00	.816	ปานกลาง
	2. โคมไฟภายในบ้าน	3.43	.787	ปานกลาง
	3. โมบายสำหรับประตู หน้าต่าง	2.57	.535	ปานกลาง
3	พัฒนารูปแบบเป็นผลิตภัณฑ์ใช้สอยในบ้าน			
	1. ตะกร้าใส่เสื้อผ้า	2.57	.535	ปานกลาง
	2. ถังขยะ	2.43	.535	ปานกลาง
	3. ภาชนะใส่ของอื่นๆ เช่น กระจาด ตะแกรง ฉลอม	2.43	.787	ปานกลาง
4	พัฒนาเฉพาะส่วน			
	1. รูปทรงใหม่	2.57	.535	ปานกลาง
	2. เฉพาะลวดลายจักสาน	2.71	.951	ปานกลาง
	3. รูปทรงและลวดลายเดิมแต่มีหลายขนาด	3.00	.816	ปานกลาง
รวม		2.80	.185	

ภาพ 9 กลุ่มทอผ้าไหม บ้านอ่างเตย อำเภอท่าตะเียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ภาพ 10 กลุ่มจักสานบ้านวังเย็น อำเภอแปลงยาง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ภาพ 11 กลุ่มแกะสลักเขาสัตว์บางขวัญ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ภาพที่ 12 กลุ่มจักสานหมวกก้วยเลี้ยง อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

การวิเคราะห์ด้านความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ และด้านงานหัตถกรรมจักสาน ประชาชนพื้นบ้าน และการลงพื้นที่ของผู้วิจัย สรุปผลการนำผลิตภัณฑ์จักสานมาประยุกต์และพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ ผู้วิจัยกำหนดประเด็นไว้ 4 ด้าน และแนวทางผลิตภัณฑ์ร่วมกันจำนวน 12 แนวทาง ผลการประเมินจากรูปแบบแนวทางผลิตภัณฑ์ใหม่ ผลจากการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญและประชาชนพื้นบ้าน มีระดับการประเมินที่ใกล้เคียงกัน แต่ในประเด็นด้านการนำผลิตภัณฑ์จักสานพัฒนารูปแบบเป็น

ของตกแต่งบ้าน ซึ่งมีค่าคะแนนสูงสุด ได้แก่ โคมไฟภายในอาคาร (Mean = 3.43, Std. = .787) ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาแบบโคมไฟฟ้าด้วยงานจักสาน จำนวน 5 แบบ

ภาพ 13 ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 1

ภาพ 14 ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 2

ภาพ 15 ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 3

ภาพ 16 ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 4

ภาพ 17 ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 5

ตาราง 5 ผลการประเมินผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟฟ้า แสดงค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน จากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ และประชาชนพื้นบ้าน ทั้ง 5 แบบ

ต้นแบบผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟฟ้า	ผลการประเมิน(N=9)		
	Mean	Std.	ระดับความเหมาะสม
ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 1	3.74	.334	มาก
ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 2	3.62	.303	มาก
ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 3	4.21	.253	มาก
ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 4	3.89	.211	มาก
ต้นแบบผลิตภัณฑ์ แบบที่ 5	3.31	.203	ปานกลาง

ผลการประเมินผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟฟ้า ทั้ง 5 แบบ โดยผู้เชี่ยวชาญ ประชาชนพื้นบ้าน และนักวิชาการด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน จำนวน 9 ท่าน ผลการประเมินระดับความเหมาะสมมาก คือ แบบที่ 3 (Mean = 4.21, Std. = .253) รองลงมาคือแบบที่ 4 ผลการประเมินระดับความเหมาะสมมาก (Mean = 3.89, Std. = .211) แบบที่ 1 ผลการประเมินระดับความเหมาะสมมาก (Mean = 3.74, Std. = .334) แบบที่ 2 ผลการประเมินระดับความเหมาะสมมาก (Mean = 3.62, Std. = .303) ส่วนแบบที่ 5 ผลการประเมินอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.31, Std. = .203)

การประเมินผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟฟ้าทั้ง 5 แบบ มีระดับการประเมินในระดับมากเท่ากันใน 4 แบบ ดังนั้นผู้วิจัยเลือกผลิตภัณฑ์จักสานโคมไฟ แบบที่ 3 ซึ่งมีค่าเฉลี่ยสูงสุดของผู้ประเมินทั้งหมด (Mean = 4.21) และมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงดังตารางที่ 6 และภาพที่ 18

ภาพ 18 ตำแหน่งควรแก้ไขตามข้อเสนอแนะผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบและประชาชนพื้นบ้าน

ตาราง 6 ตำแหน่งควรแก้ไขตามความข้อเสนอแนะผู้เชี่ยวชาญการออกแบบและประชาชนพื้นบ้าน

ตำแหน่งการแก้ไข	แนวทางการแก้ไข
ตำแหน่งที่ 1	ใช้เข็มขัดสาน 3 เส้น ขนาดใหญ่ กลาง เล็ก หรือการเก็บลายละเอียดให้ดูสมดุลกับตัวโคมมากขึ้น
ตำแหน่งที่ 2	แก้ไขโดยการผูกหรือมัด ตามภูมิปัญญาการผูกหรือมัดตะกร้าสานทางมะพร้าว เพื่อให้งานดูเรียบมากขึ้น
ตำแหน่งที่ 3	แก้ไขชุดโคมด้านบน ให้เหมือนกันทั้ง 3 โคม
ตำแหน่งที่ 4	ควรแก้ไขส่วนฐานให้มีความสมดุลกับตัวโคมไฟ

อภิปรายผล

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์ของจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ส่งเสริมการท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้ศึกษาด้วยวิธีการลงพื้นที่ จดแบบสังเกต สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ และสัมภาษณ์กลุ่มชุมชน ผู้ผลิต ผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน และนำผลที่ได้มาวิเคราะห์มาประกอบกับการศึกษาจากเอกสาร ตำรา ซึ่งพบว่าภูมิปัญญาเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่นในด้านการประกอบอาชีพตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีวิวัฒนาการทางด้านวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เอกลักษณ์แตกต่างกัน เช่น ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหมของชุมชนบ้านอ่างเตย อ.ท่าตะเกียบ ซึ่งมีเอกลักษณ์ประจำถิ่นอย่างเด่นชัดในด้านวิธีการ การใช้สี และการทอเป็นต้น และภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมจักสาน ซึ่งมีการประยุกต์พัฒนาทั้งทางด้านวิธีการและวัสดุ ซึ่งก่อกำเนิดจากบ้านวังเย็น อ.แปลงยาว ซึ่งเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการจักสานมาจากชุมชนชาวอำเภอนสนิม และการจักสานหมวกก้วยเลีย ในตำบลปากน้ำ อ.แปลงยาว ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่มีมาแต่อดีตของคนในท้องถิ่นและเป็นท้องถิ่นเดียวที่มีการจักสานหมวกดังกล่าว

ในด้านการท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีเอกลักษณ์ในด้านวัสดุ วิธีการผลิตแบบพื้นถิ่น โดยประยุกต์กับแนวทางด้านหัตถอุตสาหกรรม เพื่อเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ชุมชน แต่ผลิตภัณฑ์นั้นๆ จำต้องมีส่วนร่วมของชุมชนในการผลิตเป็นหลัก ดังตัวอย่างของงานจักสาน อำเภอนสนิม เป็นต้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ (2537) ด้านผลิตภัณฑ์ชุมชนนั้นเป็นสินค้าที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ใช้แรงงานในท้องถิ่น โดยการแปรรูปสินค้า ให้เกิดมูลค่าเพิ่มโดยใช้แรงงานในท้องถิ่นนั้นๆ และมีความตั้งใจในตัวของผู้ผลิต และหาแนวทางการสร้างการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชน กับการแหล่งท่องเที่ยวหลักของจังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยพบว่าแนวทางในการดำเนินการต้องมีการร่วมกันพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของการท่องเที่ยว โดยมีความร่วมมือกันระหว่าง หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน จึงจะทำให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชน ที่ชุมชนมีความพร้อม

ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน จากการประเมินแนวทางการพัฒนาจากการศึกษาข้อมูลลงพื้นที่ บันทึกการสังเกต สัมภาษณ์ ด้านความเป็นมาของผลิตภัณฑ์ในแต่ละแบบ การใช้วัสดุ กรรมวิธีการผลิต และนำมาประเมินผลได้เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนของตกแต่งบ้าน ประเภทโคมไฟจากงานหัตถกรรมจักสาน ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ สถาพร ตีบุญมี ณ ชุมแพ (2550) ด้านต้นกำเนิดหรือรากฐานของท้องถิ่น วิวัฒนาการ และอิทธิพลดั้งเดิมของผลิตภัณฑ์ชุมชนด้านหัตถกรรมจักสาน จากผลการศึกษาได้ผลิตภัณฑ์โคมไฟจากงานหัตถกรรมจักสาน จำนวน 5 ผลิตภัณฑ์ จากจำนวนผลิตภัณฑ์ที่ได้เข้าสู่กระบวนการประเมินผลความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านออกแบบ ด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน และปราชญ์พื้นบ้าน เพื่อคัดเลือกผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับการเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 1 ผลิตภัณฑ์ ซึ่งมีผลการประเมินอยู่ในระดับมาก

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านหัตถกรรม เป็นแนวทางการประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งแนวทางข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ควรมีการพัฒนาใช้ภูมิปัญญา ผลิตภัณฑ์ชุมชน และการท่องเที่ยวชุมชน โดยมีการประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมด้านการตลาด และคัดเลือกกลุ่มชุมชนเป็นต้นแบบ ตัวอย่างเช่น งานหัตถกรรมจักสานพนสนิม ซึ่งเป็นการนำเอา ภูมิปัญญา ผลิตภัณฑ์ชุมชน และการท่องเที่ยวชุมชน มาจัดการร่วมกันจึงเกิดความแข็งแรงของชุมชน ส่วนในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา พื้นที่ที่ควรมีการพัฒนาได้แก่ กลุ่มจักสานวังเย็น อ.แปลงยาว และกลุ่มทอผ้าไหมอ่างเตย อ.ท่าตะเกียบ

ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน ข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญและปราชญ์พื้นบ้าน ควรมีการพัฒนาภายใต้บริบทของชุมชนเป็นหลัก ถ้าในกรณีที่เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่และมีความยากต่อการผลิต ต้องมีการฝึกอบรม หรือการสอนงาน แต่ต้องมีความมั่นใจในด้านการตลาดของผลิตภัณฑ์เหล่านั้น ถึงจะมีผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่แต่ไม่มีการตลาดคอยสนับสนุนผู้ผลิตหรือกลุ่มชุมชน จะไม่ให้ความสนใจในการผลิต

งานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเพียงส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ชุมชนและการท่องเที่ยวที่มีความสอดคล้องกัน เพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้เป็นของชุมชนเพื่อการพัฒนาประยุกต์กับงานชิ้นต่อไปที่เกี่ยวข้องกันได้

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดฉะเชิงเทรา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์. (2537). **การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว**. เชียงใหม่ : (ม.ป.ท.).
- ธีระชัย สุขสุด. (2544). **ออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- นฤทธิ วัฒนภู. (2555). **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทย**. กรุงเทพฯ : มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค.
- นรินทร์ รักนุ้ย. (2549). “การศึกษาเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบลบางปลาหม้อ อำเภอบางปลาหม้อ จังหวัดสุพรรณบุรี.”
ปริญญาานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- แผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทราปี 2557-2560. 2556. ฉะเชิงเทรา : เอกสารอัดสำเนา.
- แผนปฏิบัติการราชการประจำปีจังหวัดฉะเชิงเทราประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2556. 2555. ฉะเชิงเทรา : เอกสารอัดสำเนา.
- พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2550). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2538). **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ.
- สถาพร ตีบุญมี ณ ชุมแพ. (2550). **ผลของเทคโนโลยีที่มีต่อการออกแบบ**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.